

Jávor István

FELELŐTLEN SZERVEZETEK

*Sajátos szervezeti típusok, nem tönkremenő szervezetek:
a bíróság szervezetszociológiája*

Előszó

A tanulmány a bíróságok működését elemzi, és egy nagyobb elmélet része. Megközelítése: szervezetszociológiai és hatalomelméleti jellegű. A bíróságokat olyan szervezetnek fogja fel, amelyek sajátos hatalmi gépezetek, és ebből a megközelítésből elemzi mind működésüket, mind a társadalomban elfoglalt helyüket. Ezért mellőzi a hagyományos jogszociológiai, vagy éppen szociálpszichológiai megközelítések logikáját. Azt a hatalmi mechanizmust, amit leír, alaphatalmi rendszernek nevezi. Ez a szervezeti működés alapja, megértésének kulcsa, és erre épül rá minden jogi, szociális, pszichológiai, kulturális sajátosság.

A tanulmány és a hatalomelméleti megközelítés logikáját egy példán mutatnám be. Nemrégiben hatalmas jogi és politikai botrányt kavart egy bírósági ítélet, melyben, egy nem vagyoni kártérítést kérő testvérpárt az indoklás „primitív” jelzővel illetett. Másodfokon mérlegelve a tényeket, eltörölték a jelzőt – ami állítólag csak egy nem megfelelően kifejtett orvosi szakszó volt –, továbbá az egyik testvér megítélt igényét valamelyest csökkentették. Mindenki megnyugodott. Erkölcsstani megközelítésből nézve helyreállt a tisztesség, politikailag nézve megszűnt a diszkriminatív megközelítés. Jogilag a bíróság már csak a tények tisztességes mérlegelésével döntött, és a csökkentést találta jogosnak. Hatalmi megközelítésben minden másképpen fest. Ha a másodfok a jelző eltörlése mellett emeli a kártérítési összeget, ez azt jelenti, hogy elismeri, hogy az alacsonyabb összeg mögött diszkrimináció volt. Hatalmi gépezetek ilyet kényszer nélkül nem tesznek: kényszer nincs, hisz a bíróság független – kontrollálatlan. Az összeg csökkentésével a jog nem tud mit kezdeni, csak rávágja: mérlegelési jog. Pedig hatalmi szempontból a lépés borítékolható volt: a testvérpárral megfizetteték a „primitív” jelző eltörlésének az árát. Ennyibe került a bírósági hatalom megkérdőjelezése.

Felelőtlen szervezet: egy sajátos szervezeti típus meghatározása

Először a szervezeti típus megnevezése szorul magyarázatra. A felelősség egy szervezet szempontjából azt jelenti, hogy a szervezet által tanúsított magatartás, viselkedés cselekvés illetve működésének környezetre való hatása a szervezetet nem csak pozitívan tudja érinteni, hanem fordítva, negatívan, kedvezőtlenül is (vagyis létezik a környezetből negatív visszahatás). A szervezet felelőssége ebből a szempontból egy érvényesíthető és egy érvényesülő kategória. Természetesen ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy egy jogi procedúra során lehet és kell ezt érvényesíteni. Felelős lehet az a

szervezet, amelyiktől kedvezőtlen piaci viselkedése esetén elfordulnak üzleti partnerei, vásárlói, így saját magatartásának visszahatását is meg kell élnie.

A felelősség tehát ezzel átment erkölcsi fogalomból hatalmi tartalmú és meghatározottságú fogalommá. Vannak szervezetek, amelyek pozíciója olyan, hogy nehéz velük szemben hadakozni, vagy egyszerűen nem éri meg. Kevés embernek jutna eszébe az, hogy egy közszolgáltató ellen, vagy egy biztosító ellen pert indítson, csak azért mert a törvényesen járó kamatot (pl. késedelmes átutalás esetén) peres úton behajtsa. Különösen akkor, ha csak néhány napi késedelemről van szó, néhány száz forintos kárral. Igaz viszont az, hogy az érintett cég több tízezer ilyen ügyön komoly nyereséget realizál. (Csak megjegyezném, hogy az ellenőrző, felügyeleti hatóságok pedig olyan bírságot szabnak ki a cég részére, ha egyáltalán kiszabnak, hogy a cégnek még így is üzlet ez a magatartás. A felügyeleti szervek ilyen jellegű, jogszabály-megszegés értékesítési tevékenységével egy későbbi tanulmányomban szeretnék foglalkozni.)

Más szervezetek – és ezeket nevezzük a továbbiakban felelőtlen szervezeteknek – legitim módon nem képesek kárt szenvedni, érdekeik nem sérthetők meg. Ha a Földhivatal elmarad az ügyek intézésében, az ez által okozott kárt nem lehet érvényesíteni vele szemben, elvileg sem. Sem az elsődleges konfliktusterepen, a tulajdonos és a Földhivatal érintkezésében, de olyan másodlagos konfliktusterepen sem, mint a bíróság. Mivel cikkünk a bíróságokkal foglalkozik, fontos megjegyezni, hogy az ügyvédi munka által okozott károk nagy része is ebbe a kategóriába tartozik. A bürokratikus szervezetek egy része szintén felelőtlen szervezet. Egy egyszerű példát mondva, az önkormányzatok rendeletei – ha nem alkotmányellenesek – mint jogszabályok, definíció szerint nem okozhatnak kárt, miközben emberek, cégek ezreinek életét, munkáját tehetik lehetetlenné. Ez is olyan kár, amely legitim módon nem kompenzálható, nem lehet visszaütni, vizsontsérteni önkormányzati érdekeket.

Csak jelezném, a szervezeti bűnözés szervezetszociológiai szakirodalma ismeri azt a szervezeti magatartást, mely a felelőtlen szervezetek felé viszontérdeket sért, de illegális magatartással. Az idézett irodalomban a szervezeti bűnözésnek olyan esetét írják le, amikor egy gyógyszerforgalmazó cég a hatósági gyógyszertámogatási eljárás, visszatérítés éveken keresztül téves elszámolását képtelen volt korrigáltatni. Végül úgy döntött, hogy egy hasonló manipulációval visszalopja az elszervedett kárt. Ez a harmadlagos terepe a konfliktusok megvívásának a felelőtlen szervezetek világában közismert, nem csak a vállalalkozási szférában, hanem a betegek korházzal, orvossal kapcsolatos viselkedésében. A hálapénz nem más, mint egy konfliktushelyzet elkerülésének megvásárlása a felelőtlen szervezettől, illetve dolgozóitól. Az orvosi műhibák nagy része ugyanis a felelőtlen szervezeti viselkedés kategóriájába tartozó mikroműhiba, kisebb félrekezelés, rendbe hozható felülfertőzés, a kezelés indokolatlan elhúzó-dása, stb.

A felelősség ebből a szempontból egy kontinuum kategória, hiszen a visszahatás mértéke különböző lehet. Egy olyan cselekedet, pl. szerződésbontás, egy olyan döntés, amely másokra kihatással van, a visszahatás kategóriájában lehet a hatással azonos mértékű. Többek között az érdeksérelemmel egyező nagyságú veszteség viszontokozása, amely e cselekedettel elért szervezeti nyereség, vagy éppen másnak okozott érdeksérelem, érdekkár mértékével összevethető. Lehet tehát egy olyan játszma, amelyben egy adott cselekedettel elért szervezeti nyereség kedvezőtlen környezeti fogadtatás esetén fordított visszahatásává válik. A környezet visszahatásként ezzel

egyenlő mértékű veszteséget tud okozni a szervezetnek, így egy cselekedet az érdeksértőnek már nem éri meg.

Ekkor a másnak okozott érdeksérelem visszahatásként a szervezetnek is érdeksérelmet tud okozni, mégpedig többé-kevésbé olyan mértékben, amilyen mértékben ő másnak ezt az érdeksérelmet okozta. Itt a mértéken van a hangsúly. Egy nagy szervezet ugyanis egy kis szervezetnek relatíve kis mértékű érdeksérelemmel, pl. néhány nagyobb vásárló elcsábításával olyan kárt tud okozni, amely a kis szervezet tönkremeneteléhez, vagy nagy mértékű veszélyhelyzet kialakulásához vezet. Az ellenhatás ebből a szempontból azt jelenti, hogy léteznek olyan piaci mechanizmusok, hatósági, vagy bírósági eljárások (vagyis másodlagos konfliktusterepek), olyan gazdasági társadalmi visszaható szankciók, amelyek következtében e nagy szervezet is hasonló mértékű veszélyeztetettségnek lesz kitéve, vagyis tönkremehet, vagy komoly veszélyhelyzetbe kerülhet. Ekkor beszélhetünk arról, hogy az érdeksérelem hatással az érdeksérelmi visszahatás arányban van.

Ez a kiegyensúlyozottságot meghatározó definíció egyben azt is jelenti, hogy ettől természetesen eltérés lehet ezen a kontinuum felelősségi skálán. Lehet olyan, hogy egy szervezet (más szóval: társadalmi aktor) az általa okozott hatás visszahatásként sokkal erősebb veszteséget, érdeksérelmet szenved el az előzőekben definiált arányosítási alapon. Lehet azonban olyan is, hogy az adott szervezet, társadalmi aktor sokkal kisebb veszteségeket, érdeksérelmeket tud elszenvedni visszahatásként, vagy akár teljes mértékben el tudja kerülni a rendszeren belül a visszahatást.

Azok a szervezetek, amelyek aránytalanul kisebb hatást, veszteséget, érdeksérelmet tudnak elszenvedni, mint amit okoznak – vagy éppen nulla mértékű ez az érdeksérelem, veszteség –, olyan helyzetben vannak, hogy a felelősségi skála ezen minimális szélső pontján tartózkodnak. A szervezetek működésével kapcsolatosan tehát a felelősség, mint fogalom definiálható. Az aránnyal kapcsolatos meghatározásunknak megfelelően: annak alapján azonban illik rájuk az a fosztóképzővel ellátott állapot, vagyis a felelőtlenység, hiszen oly nagy az aránytalanság a hatás és visszahatás viszonylatában. Ez azt jelenti, hogy a visszahatás-mechanizmusok, a felelősség kontinuum szélső, minimum pontja környékén határozzák meg a szervezetek működését abban a szociális rendszerben, amelyet a szociális aktorok kifeszítenek.

Ezzel meghatároztuk a felelőtlen szervezet fogalmát. Ez nem azonos a felelősség nélküli szervezet fogalmával, amelynél ez a kategória valamilyen okból nem definiálható. Például egy olyan kis magán alapítvány, amelyet bármilyen ügy támogatására hozott létre néhány ember, minden szempontból felelősség nélküli szervezet. Ezek az emberek arra hozták létre az alapítványt, hogy saját megtakarított pénzük egy részét betegyék, ezzel a pénzzel pedig valamilyen célt támogassanak. Abból a szempontból nincs felelősségük, hogy nem jelent az adott cél, adott társadalmi cél alóli pénzkivonást, ha ezek az emberek mégis úgy gondolják, hogy kevés pénzt áldoznak e célra, vagy egyáltalán nem áldoznak pénzt, így náluk, működésük során a felelősség kategória nem értelmezhető.

Egy sajátos szervezet, egy sajátos felelőtlen szervezet: a bíróság. A bíróság jogalkalmazás céljával létrehozott szervezet. A hagyományos szervezetekhez képes (mint a gyár és a bürokrácia, vagy akár a kórház és az iskola) eltérő felépítésű, sajátos egyedi szervezeti jellemzőkkel rendelkezik. Gyakorlatilag a társadalmi konfliktusok kezelésének, megoldásának sajátos – de természetesen nem egyetlen - színtere. A jogi és jog-

szociológiai szakirodalom sokféleképpen, számos megközelítésben tárgyalja a jogalkalmazás kérdéseit, és ezen belül a bíróság működését. A továbbiakban a megközelítések jelentős részét mellőzzük – pl. társadalmi-kulturális beágyazottság, bírói jogalkalmazás elméletei – és csak a bíróság sajátos szervezetszociológiai elemzésére koncentrálnunk.

A bírósági szervezet szervezetszociológiai leírása

A bírósági szervezet alatt, nem az egész igazságszolgáltatási rendszert, és nem is a bíróságok több fokozatú egymásra épülésének hierarchiáját értjük. Bíróság alatt nem a jogalkalmazás intézményrendszerével kívánunk foglalkozni, hanem még jobban leszűkítve egy bírósággal kívánunk foglalkozni. Vagyis az igazságszolgáltatás bírósági intézményrendszere ilyen egy-egy bíróságok halmazából áll, amelyek bizonyos helyzetekben az ítékezés rendszerén belül elsőfokú, másodfokú, harmadfokú jogorvoslati szintre is oszlanak.

Nem kívánjuk egyelőre e szintek elkülönítését sem, sőt azzal sem kívánunk foglalkozni, hogy éppen elsőfokú vagy másodfokú – vagyis jogerős ítéletet hozó – bíróságról beszélünk. Igazából nem gondolunk munkaügyi, büntetőjogi vagy polgári peres bíróságra sem, megállapításaink a polgári bíróságokra vonatkoznak, általában a polgári peres bíróságok bírósági szervezetét kívánjuk a továbbiakban elsősorban elemezni. (Ez nem jelenti azt, hogy egy-egy példát nem veszünk más jogi területről is)

Ebből a szempontból nézve témánkat erre leszűkítve a bírósági szervezet nem más, mint az a szervezet, amely azért áll fel, hogy a társadalmi szereplők valamilyen konfliktusát, ezen bírósági jogalkalmazási intézményen belül kezelje, végső soron döntést, határozatot, ítéletet hozzon.

Így ennek a szervezetnek a legfontosabb szereplői maga a bíró (igazából ő képviseli a bíróság szervezetét), az alperes, a felperes, a jogi képviselők, a megjelenő tanúk, szakértők, stb. Ezeknek a szereplőknek az együttese alkotja a szervezetet. A későbbiekben, ennek a szervezetnek a sajátosságait fogjuk elemezni. Egy gazdasági szervezet hosszú időn keresztül ugyanazokkal a szereplőkkel, szabályokkal működik, ennek a szervezetnek egyik sajátossága, hogy rövid időkre működik (egy-egy tárgyalás), a tárgyalások között hosszabb szünetek vannak, és a bíró által képviselt szervezet különböző felállásokban, különböző ügyekre egy nap akár többször is feláll (hiszen több tárgyalást is megtart).

A bírósági szervezetnek tehát sok olyan sajátossága van, amely más szervezetekre nem, vagy nem így érvényes, ezekkel azonban majd a későbbiek során fogunk foglalkozni. Jelenleg a bírósági szervezet alapműködési mechanizmusát kíséreljük meg fejteni.

Mint minden szervezet, a bíróság is egy transzformációs szervezet, amely a bejövő inputokat feldolgozza, és belőlük outputot hoz létre. Ebben a transzformációs folyamatban a bíróságnál a bejövő input az ügy, a feldolgozási folyamat a tényfeltárás, az ügy kibogozása, a tények jogi tényekké való áttranszformálása, ebben a transzformált rendszerben való tartalmi és logikai rendezés, végül pedig a határozat, a döntés meghozatala. Az output maga a döntés. A bírósági szervezet tehát egy társadalmi helyzetből (pl. vagyonjogi vita, szerződésszegés, minőségi kifogás, stb.) egy jogalkalmazási

transzformációs mechanizmuson keresztül egy döntést hoz, vagyis egy új szociális tényhelyzetet konstruál. Így ez a folyamat úgy írható le: szociális tény I-ből jogi tény (bíróági feldolgozási folyamatban), szociális tény II. Lesz. Ezen a folyamaton keresztül a rendszerbe belépő felek (alperesek, felperesek) közötti konfliktusokat egy új szociális helyzeté transzformálja át a bíróság. Nem arról van szó, hogy megoldja a konfliktusokat, hiszen ez a forma általában a megoldásra nem alkalmas.

A konfliktus helyzetet valamilyen módon elrendezi, egész pontosan egy olyan szociális tény helyzet II-t hoz létre, amely magában foglal egy kell (vagyis jövőre nézve szolgáló előírást), egy legyen jellegű döntést. Ez a felek közötti viszonyok újra rendezett állapotának kívánalmát mondja ki (egyik félnek meg kell szüntetni a másik érdek-sérealmát, kártérítést kell fizetnie, vagy éppen nem kell, stb.). Nyilvánvalóan egy következő kérdés, hogy a felek e rendezési kívánalmát, vagyis legyen állapotot át tudják-e váltani lehet állapotra, vagyis létezik-e a döntésnek egy megvalósítása, vagy megvalósíthatósága, működik-e ellenállás esetén a végrehajtás folyamata? A bíróság azonban a transzformációt, vagyis a szervezeti működést, az outputot saját szervezeti keretén belül a legyen helyzetnél lezárja, a lehet rész pedig már az output rendszer átadásán keresztül egy egészen más szervezeti területre, a végrehajtás szervezeti rendszerébe kerül át. Ez a típusú transzformáció tehát a legyen és a lehet közötti különbséget nem tudja önmagában áthidalni.

A tény II. helyzet egy sajátos társadalmi helyzet. Egyrészt, ha elutasít a bíróság valamit, az nem az igazságot mondja ki, csak azt, ezentúl mit lehet állítani egy helyzetről és mit nem. A kár elutasítása esetén soha nem állítható többet az, hogy kár keletkezett. Bíróági ítélet előtt azonban ilyen még állítható. Vagyis a tény II. helyzetben a szervezeti output egy megkérdőjelezhetetlen társadalmi állítást (lopott – nem lopott), normát, (becsületes, ügyes, ravasz, vagy éppen becsstelen, visszaélt a helyzettel) hoz létre, mellyel szembeni állítás, viselkedés államilag is szankcionálható. Az output tehát egy jellegénél fogva más tartalmú társadalmi szituációt hoz létre.

A létrehozás azonban nem azonos a létrejövésével. Egy elutasítás, vagyis a nem-cselekvés tartalmú döntés az egyetlen olyan outputja a szervezetnek, amely működőképes társadalmi eredményt hoz létre. De még ez is csak részben igaz. Valamitől való eltiltás például nem jelenti azt, hogy az eltiltás működni is fog. A nem tarthatja meg az örökség egy részét, sem jelenti azt, hogy ezzel át fogja adni a jogos örökösnek, a nem sértetheti a szomszédsági jogait, még nem jelenti, hogy nem fogja sérteni továbbra is, hogy le kell azonnal állítani az építkezést, még nem jelenti azt, hogy le is állítja.

Vagyis a szervezet outputja csak a végrehajthatatlan outputok szempontjából pozitív kimenetelű. Csak a végrehajthatatlan döntések hajthatók végre. Ha valamit nem kell visszaadni, amit amúgy sem adott volna vissza az egyik fél, ez végrehajtható, mert amúgy sem kell végrehajtani. Ha a tulajdonjogi bejegyzés megtámadását elutasítják, akkor nem kell tenni semmit, és ezzel az output törvényesíti ezt. Vagyis a semmi-tevés tevéseinek lehetősége a bíróági szervezet egyetlen aktív, pozitív végeredménye.

Minden más végeredmény, csak egy újabb konfliktusterületet határoz meg. Természetesen a károsult (és most már törvényesen is győztes) újabb időráfordításával, pénzügyi befektetésével. Ha folytatni akarnánk az output tartalmát leíró sort, látható, hogy ha egyáltalán még végrehajtható az ítélet (nem tűnt el a vagyon, stb.) a végrehajtás megtagadása ellen is fel lehet lépni. Például, ha a megtagadó egy önkormányzat, akkor az önkormányzat által a jogerős ítélet ellenére ki nem adott engedély kiadására való

kötelezettség, majd az ebből adódó kár, végül a kárszakértő is perelhető, illetve mind-egyik ellen végrehajtási eljárás is indítható. Kissé extrémnek tűnik az eset, pedig nem az. Arra mutat rá, hogy mi is tulajdonképpen a végeredménye, az outputja a bírósági eljárásnak: jog újabb eredményes vagy eredménytelen eljárások indítására.

Röviden összefoglalva: a bíróság az a szervezet, amely érdektelen döntésének végrehajtásában. Egy döntéseket hozó, döntésekben érdektelen szervezet. A lelkiismeretes bíró lelkiismeretesen érdektelen abban, hogy a döntése bármit eldönt-e. Ez egy outputjában érdektelen output orientált szervezet. Eddig azonban a kimenetel formai részét tekintettük röviden át. (Látható lesz később, hogy a tartalmi elem sem működik másképpen, csak a mechanizmus más.) Igazából itt annak a rövid elemzése került terítékre, hogy a bíróság szervezetenként, funkcionálisan, hatalmilag és érdekeltségben (és sokszor eljárásjogilag is) független az ítélet végrehajtásától. Olyan ez, mintha a focista rendkívül elégedett lenne teljesítményével, ha három csel után hatalmasat rúgna a kapura. És egy cseppet sem zavarná, hogy nem a pályán, hanem az erdőben van, a meccset két hete befejezték, de már évek óta nincs kapu ott, és különben is nyolc éve amputálták mindkét lábát. (Ez a mondat tartalmilag sokkal közelebb van a bírósági szervezet működéséhez, mint első olvasásra gondolnánk.)

Mint a társadalom minden szervezete, a bíróság is egy szociális környezetben működik, ahol más személyek, szervezetek ugyanúgy tevékenykednek. A bíróság jellegénél fogva érdekeket sért, támogat, érdekeket érint. Mint minden szervezet, a bíróság is működhet jól vagy rosszul, de ettől függetlenül az érdekérintett résztvevők számára minden olyan társadalmi cselekvő, amely az ő érdekeiket valahogyan érinti, hatás és visszahatás mechanizmust vált vagy válthat ki. Vagyis minden szervezeti akciót egy másik szervezet akciója, illetve reakciója követ, követhet.

A bevezető fejezetben már meghatároztuk a felelősség, mégpedig a szervezeti felelősség kérdését. A felelősséget lehet erkölcsi kategóriaként is értelmezni, megközelítésünkben azonban egyértelműen hatalmi jellegű kategóriaként értelmezzük és definiáljuk. Egy társadalmi aktornak tehát (visszatulva az első bevezető részre), akkor van felelőssége, amennyiben akciói vagy reakciói érdekeket érintenek, sértenek, a társadalom más szereplőinek lehetősége van viszont hatni, érdekeket viszontsértetni, (esetleg viszont motiválni).

A bírósági függetlenség definíciója maga is azonban kizárja ezt a visszahatást (még ha bizonyos nagyon speciális esetben a bíróság például perelhető). Amennyiben egy szervezetre vissza lehet hatni, és ott érdeksérelmet lehet okozni, akkor ezt felelős szervezetnek, egyébként felelőtlen szervezetnek nevezzük.

Ez a szervezeti kategória egy ennél szélesebb szervezeti csoport egyik fontos típusaként határozható meg. A szervezetek társadalmában megkülönböztethetünk tönkremenő, és nem tönkremenő szervezeteket. Tipikusan tönkremenő szervezet lehet, pl. egy gazdasági szervezet, amely ha nem tud gazdaságosan működni, nem tud megfelelő profitot termelni, nem tud a piaci versenyben helyt állni – tönkremegy. Az ilyen szervezetek belső működési rendszere, hatalmi struktúrája nyilván ennek az alapvető szervezeti jellegzetességnek a visszatükröződése. Olyan hatalmi szerkezet kell, hogy kialakuljon benne, amely biztosítja minél nagyobb eséllyel, valószínűséggel azt, hogy maga a szervezet fenn fog maradni.

A szervezetek második csoportját a nem tönkremenő szervezeteknek nevezzük – még ha itt differenciálnunk is kell a szervezetek között. Nem tönkremenő szervezet ál-

talában egy iskola, habár a tulajdonosa fenntartó önkormányzata dönthet arról, hogy az iskolát felszámolja (sőt, elbukhat az iskolák közötti versenyben is). Ugyanez elmondható egy múzeumról, hogy az alap tevékenysége folytán általában nem értelmezhető vele kapcsolatosan az, hogy tönkremegy vagy nem, miközben azért látható, hogy a múzeumok fenntartásában szerepet játszhatnak esetleg a bevételek, illetve a támogatási piacon való lobbizás sikeressége, és egyéb kapcsolódó gazdasági, jövedelmet hozó tevékenységek is. Folytatva a sort, még inkább elmondható, hogy nem tönkremenő szervezet egy önkormányzat, amely még akkor sem megy tönkre, ha gazdasági csődbe jut, hiszen a települést akkor is irányítani, szervezni kell, a településen szükséges feladatokat el kell látni. Ugyanúgy elmondható hogy nem tönkremenő szervezet maga a bíróság sem.

Azok a szervezetek, amelyek nem mennek tönkre, tevékenységük jellegénél fogva, a szervezetek együttműködési rendszerében egészen más viselkedési formákat alakítanak ki, mint a tönkremenő szervezetek. Nyilván egy gazdasági szervezetben minden döntés élesben megy, hiszen egy rossz fejlesztési, piaci döntés, egy sikertelen termék bevezetése, önmagában rövid idő alatt csődhöz vezethet. Ez konkrétan a szervezet halálában, eltűnésében jelenik meg. Az önkormányzatnál vagy a bíróságon ilyen típusú jelenséggel nem találkozunk. Attól, hogy a bíró döntését másodfokon megváltoztatják, ez a bíróság szervezetére, működésére lényegileg nem fog hatni. Attól hogy egy önkormányzat úgy dönt, hogy inkább az iskolát támogatja a kórház helyett, vagy az útépitést az iskola helyett, nem fog tönkremenni, sőt még az a kérdés is nehezen tehető fel, hogy a felsorolt változatok közül melyik volt a jobb vagy a rosszabb döntés. Attól, hogy egy önkormányzat egy vállalkozó, vagy lakos beadványára nem 30, hanem 60 napon belül válaszolt, még nem ment tönkre, sőt még következménye sincs. Attól, hogy egy vállalkozás egy üzleti ajánlatra két nap helyett öt nap alatt válaszolt, komoly gazdasági veszteségeket szenvedhet el, sőt tönkre is mehetett. Természetesen, ugyanez elmondható az adóhatóságra is, amely tudjuk, hogy a bevallások akár egy napos késéssel való postázására is több tízezer forintos bírságot szab ki, amennyiben viszont ő lépi túl a határidőt, ilyen bírság kiszabási lehetősége nincs sem a vállalkozásnak, sem a lakosnak az adóhatóság felé.

Az utolsó példánkkal már bizonyos mértékig elérkeztünk a nem tönkremenő szervezetek egyik alcsoportjához, amelyeket felelőtlen szervezeteknek nevezünk. A fenti példában az adóhatóság abban a funkciójában, hogy egy adózói kérdésre az adott határidőnél lényegesebb hosszabb idő alatt válaszol, nem tud érdeksérelmet szenvedni (az adózó nem tud bírságot kiszabni az adóhatóság irányába).

A felelőtlen szervezetek típusai

A felelőtlen szervezeteknek több típusa van, amelyeket röviden áttekintünk.

1. Totálisan felelőtlen szervezetek: azok a szervezetek, amelyek alapvető tevékenységük, társadalmi beágyazottságuk, jogrendszerben való helyzetük alapján tevékenységük teljes spektrumára nézve felelőtlenek. Ilyen szervezetnek tudjuk tekinteni a bíróságot is (annak ellenére, hogy természetesen, eljárási szabályokat, bizonyos bírósági szervezeten belüli működési szabályokat be kell tartaniuk, ezeket ellenőrzik, és ezeknek a betartásáért felelősek is – habár még itt is csak nagyon korlátozott mértékben). Tartalmilag azonban ezek jellegüknél fogva felelőtlen szervezetek.

2. Funkcionálisan felelőtlen szervezetek: olyan szervezetek, amelyek tevékenységük bizonyos részeiben, bizonyos területein, bizonyos funkcióiban felelőtlenek, tevékenységük más területein azonban teljes vagy korlátozott felelősséggel rendelkeznek. Ilyen lehet, pl. az adóhatóság, amely mint említettük, bizonyos területen felelőtlen szervezetként működik, viszont pl. téves bírság megállapítás, késői adóvisszatérítés esetén bizonyos esetekben késedelmi kamatot kell, hogy fizessen. Ez egy korlátozott jellegű felelősség. Vagyis egyes funkcióiban felelőtlen, más funkcióiban korlátozott felelősséggel rendelkezik – habár a téves bírság visszafizettetési kötelezettsége igen alacsony felelősségi szint, miközben a bírsággal úgy sodorhat csődbe egy kisebb céget, hogy semmi felelőssége nincs érte.

Ugyancsak felelőtlen szervezetnek tekinthető a Földhivatal, amely nem felelős azért, hogy egy adott adásvételi szerződéshez kapcsolódó tulajdonváltást mennyi idő alatt jegyez be, és a bejegyzés késedelmének következtében kinek milyen nagyságrendű kárt okoz. Felelős lehet azonban azért, ha bizonyos jogi tévedéseket tesz, pl. tulajdonváltást jegyez be egy elidegenítési tilalom alatt lévő ingatlanra. Nemrégiben döntött a Legfelső Bíróság arról, hogy jogszerűtlen volt a Belügyminisztériumnak az a lépése, hogy a magán parkolótársaságoknak kiadta a parkolási díjat nem fizető autósok személyi adatait. Az ezzel kapcsolatos felelősségre a Belügyminisztérium képviselőinek az volt a válasza, hogy mindenki számára kártérítést fizetnek, aki be tudja bizonyítani azt, hogy kára ebből az adatkiadásból, és egyértelműen ebből származott. Nyilván nem tekinthető kárnak az, ha valakit ez alapján arra köteleztek, hogy befizesse az elmaradt parkolási díjat (hiszen az olyan kötelesség, amelyet egyébként be kellett volna fizetnie). Az a kár, hogy egy magáncég kezébe jutott bizonyos személyiségi adat, az személyiség jogi kárnak tekinthető, de vagyoni kár nincs mögötte. Így a Belügyminisztérium e nyilatkozata arról szól, hogy ők felelőtlen szervezetként kívánnak működni – és tudnak is – a tekintetben, hogy a személyiségi jogok és személyi adatok törvényi védelme vonatkozik-e a Belügyminisztériumra vagy sem.

3. Kvázi felelőtlen szervezetek: ebbe a kategóriába azokat a szervezeteket soroljuk, amelyek az általuk végrehajtott akciókért, cselekedetekért felelősek, ez a felelősség elvileg érvényesíthető is rajtuk, de a társadalom struktúrája, rendszere és a felelősség érvényesíthetőségének intézménye (hozzá tartozó joga), olyan, hogy a társadalom egyetlen egy szereplőjének sem érdeke a gyakorlatban e felelősség érvényesítése.

A közszolgáltatók felelősek azért, hogy tisztességes piaci magatartást tanúsítsanak. Mégis, az átalánydíjat fizető szolgáltatást igénybe vevők azt veszik észre, ha óra állást egyeztetnek és kiderül, hogy ők tartoznak, napokon belül kiegészítő csekket kapnak, amivel azonnal be kell fizetni a különbözetet. Amennyiben nekik tartozik a közszolgáltató, akkor azt tapasztalja, hogy a közszolgáltató továbbra is küldi az újabb és újabb csekket és az éves leolvasás idejének eljövetele pillanatáig túlfizetteti a fogyasztót akkor is, ha jóval kevesebbet fogyasztott, mint ahol a díj fizetése áll. Ebből a szolgáltatónak kamat és egyéb haszna származik. Amennyiben a fogyasztó úgy dönt, hogy a túlfizetést nem kívánja feladni a szolgáltató számára, akkor ezért a soha igénybe nem vett fogyasztásért még késedelmi kamatot is kell, hogy fizessen, sőt ha elektromos áramról van szó, három hónap múlva még az óráját is lekapcsolják, miközben a szolgáltató tartozik neki.

Valószínűsíthetően ezen aszimmetrikus piaci magatartás és fogyasztókezelés ellen a Bíróságon fel lehet lépni, azonban a fogyasztónál fellépő kamatvesztés mértéke

olyan kevés a per különböző költségeihez képest, hogy ennek érvényesítése egy fogyasztónak sem lesz érdeke. A szolgáltató azonban a sok kis nyereségből jelentős profitra tesz szert. Így ha ténylegesen van is felelőssége a szolgáltatónak a magatartásáért, ez a felelősség gazdaságossági oldalról érvényesíthetetlen, vagyis kvázi felelőtlen (a gyakorlatban ténylegesen felelőtlenül viselkedő) szervezeti magatartás jelenik meg.

A felelőtlen szervezet típusa tehát egy olyan szervezeti csoport, amely magatartásában érdekeket sért vagy sérthet, (adott esetben tudatosan sért), ennek visszahatását, reakcióját, vagyis a viszont érdeksérelmet nem tapasztalja. Ennek következtében ennek a szervezeti magatartásnak nincs, vagy egészen minimális a társadalmi kontrollja. Így mindegy, hogy társadalmilag a szervezet hogyan viselkedik, mondhatnánk, a szervezeti rendszer egészében más szervezetek érdekei szempontjából nézve, a rendszer egészen jó működése szempontjából nézve funkcionálisan, vagy diszfunkcionálisan tevékenykedik: számára ez nincs kihatással. Ha ez egy közszolgáltató jellegű, profitorientált cég, akkor valószínűsíthetően a legnagyobb haszon irányában megy el magatartása, vagyis mások érdekei szempontjából nézve diszfunkcionálisan viselkedik. Egy olyan szervezetenél pedig, mint a bíróság, a társadalmi kontrollnak nincs közvetlen visszahatása működésére.

A szervezet rendeltetése, célja, teljesítménye

A szervezetszociológiai elemzés szempontjából az első fontos kérdés az, hogy kiknek, mely társadalmi csoport(ok)nak az érdekében működik a szervezet. Vannak a tulajdonos érdekében működő szervezetek, mint a gazdasági szervezetek, klientúra érdekében működő szervezetek, mint a kórházak, iskolák, tagok érdekében működő szervezetek, mint a szakszervezetek, egyesületek, és osztálytársadalmi érdek megvalósításáért működő szervezetek, mint pl. a rendőrség, katonaság, vagy akár a bíróság is.

Azt lehet mondani, hogy talán a büntető bíróságok tényleg osztálytársadalmi érdek megvalósításáért működő szervezetek, teljesen tisztán, míg a polgári bíróságokban kettős típusúak, – egyrészt az osztálytársadalmi érdek megvalósításáért működnek, másrészt azonban van egy kliens orientáltságuk, hiszen két vitatkozó fél viszi konfliktusát önként (az egyik legalábbis önként, saját döntése alapján) a bírósághoz. Ebből a szempontból a bíróságnak a polgári ügyekben van egy szolgáltató jellege is. Másrészt abból a szempontból egy kényszer út, hogyha a felek nem tudnak megegyezni, vagy nem tudnak mit csinálni egymással, és valamelyik úgy dönt, hogy a konfliktus következményeit, terheit nem kívánja elviselni, akkor bírósághoz fordul. Így számára ez egy kliens orientált szervezet is, miközben kényszerpálya. Ugyanis ha a konfliktust valami miatt nem tudja lezárni vagy megvívni a másik féllel, terheit nem akarja viselni, akkor gyakorlatilag ez az egyetlen létező út (lehetne egyéb mediátori tevékenységek békéltető bíróságok, stb. azonban ezeknek a tevékenysége Magyarországon nem túl fejlett és csak a konfliktusok egy minimális részénél alkalmazható).

A bíróságok a konfliktusok másodlagos társadalmi terepének tekinthetők, abban az értelemben, hogy a konfliktus elsődleges terének a konfliktus tényleges kirobbanási és lezajlási terét értjük. Hasonlóan másodlagos területei alakultak ki a konfliktusoknak, pl. a politikai lobbizás szférájában, vagy éppen a médiában. A konfliktusok másodlagos területre való átvitele általában a feleknek plusz költségeket okoz, és gyakran csak

kompenzációs stratégiákra van lehetőségük, és nem az alapprobléma megoldásának esélyére. Így a konfliktusok társadalmi szituáltságának jelentős része kívül reked e másodlagos terepen. Ezenkívül a bíróság működése visszahat az elsődleges konfliktusok lezajlására abban az értelemben, hogy ha itt egy konfliktus következményi nem kompenzálható megfelelő nagyságban és eséllyel, akkor ez az elsődleges terepen is csökkenti egyes szereplők kockázatát. Például eldurvíthatja magatartásukat. Vagyis a bíróságok felelőtlen szervezeti tulajdonsága visszagyűrűzik az elsődleges terepekre (ezzel egy későbbi tanulmányunk foglalkozik).

A Bírósági szervezetnek a célja az, hogy egy tény I. társadalmi helyzetből a transzformáción keresztül egy tény II. társadalmi helyzetet hozzon létre. Miközben ezt a szervezetet gyakran a polgári ügyekben az egyik fél, mint szolgáltató szervezetet veszi igénybe, a szervezet maga a szolgáltatási tevékenység számos elemét nem nyújtja, nem produkálja, vagyis a bírósági szervezet nem szolgáltatóként működik – még ha így is veszik igénybe. Nem az a célja tehát hogy szolgáltatson, még ha egy kötelező szolgáltatásként jelenik meg, legalább is az egyik fél, de sokszor a másik fél értelmezése szerint is. Nem célja a konfliktusok megoldása, hiszen nagyon kevés bírósági ügy fejeződik be a bíróság előtti megegyezéssel. Nem alkalmas arra, hogy konfliktusmegoldó szervezatként kezeljük. Másrészt pedig döntéseket hoz, amelyek a konfliktus megoldásának kötelező előírásait tartalmazzák, de nem a megoldását. Így a bíróság a van helyzetből nem a lehet helyzetek egyikébe kívánja átvinni a társadalmi tényhelyzet I-et, hanem egy kell helyzetbe, mégpedig egy sántító kell helyzetbe, ahol a kell megvalósítása már a bíróság számára érdektelenné válik.

A bíróság nem tekinthető konfliktus megoldó szervezetnek, mert egyetlenegy konfliktus megoldására sem alkalmas, ilyen célja nincs is. Jogot szolgáltat, kérdés hogy mire. Mint jogszolgáltató szervezet ebbeli minőségében teszi a tényhelyzet I-ből a tényhelyzet II-be való transzformációt. Ezzel egy megoldást nyújt a konfliktusra. Ez azonban nem a konfliktus megoldása, nem rendezi le a konfliktust sem, hiszen a felek között valószínűleg rendezetlen kérdések tömege marad, az ítélethirdetés után. Nem rendezi le, mert a döntésének a megoldása is már a szervezeten kívülre tevődik, és nem rendezi le azért sem, mert a konfliktus háttérében lévő számos tényezőhöz a bíróság nem nyúl és nem is nyúlhat, sőt még csak állást sem foglalhat benne (sőt még a per folyamatában, tehát a transzformációs folyamatba sem kerül be).

A bíróság outputja tehát a konfliktust nem zárja le (legfeljebb esetlegesen). A konfliktus exkalációját már jobban lezárja, ha ezzel bizonyos szereplők egyes lehetséges lépéseit megakadályozza. De csak ebben az értelemben. Abban az értelemben azonban, hogy a megegyezést létrehozza – konszenzus – a bíróság nem lép, és nem is feladata, de eszköze sincs rá. Így a konfliktus akár más terepen más eszközökkel folytatódhat is. A konfliktusok kezelésének hatalmas irodalma van, mely – egyszerűsítetten mondva – nem épült be a jogi eljárások folyamatába. Egy példa: míg a konfliktusok megoldásában legalább a tények egyes fontos elemeiben való egyetértésig el kell jutni a feleknek, addig a tények értékelése, minősítése, mérlegelése általában teljes egészében a bíró feladata. A tényszerűségekre való törekvés konfliktusmegalapozó technikái helyett az eljárás egész rendszere a bíró tények feletti uralmára, a felek ténymanipulálási és tény elrejtési taktikáira alapul.

A konfliktusban a felek számára követhető a megoldás kibontakozása, a megegyezések a tényekben és érdekekben, a tények elismerése és az érdekek elismerése, a kölcsö-

nős elismerés vagy eltekintés folyamata. Követhető a megegyezés és annak meglevő, és hiányzó elemei. A bírósági eljárás és annak várható kimenetele azonban a felek számára követetetlen, a végeredmény még menet közben sem becsülhető meg, a kiszámíthatatlanság igen magas fokú, ezért ebben az eljárásban a szereplők minden tette különösen kockázatos. Ha egyik fél valamit elismer, azzal csak magának árt, miközben a hozadékát – pl. a másik fél cserében csökkenti igényét, vagy a bíróság ezt értékeli és beszámítja: mint a konfliktuskezelés általában megteszi – semmi sem garantálja. Ezért a bíróság általában a kiszámíthatatlanul kockázatos játszmák olyan szervezeti szintere, melyben a konfliktusok éleződése a felek érdeke. Ezt a játszmát – csak előzetesen megjegyeznénk – bizonyos szempontból teljesen érdektelen szereplők játsszák: bíró és ügyvédek, a felek költségére. Vagyis a felelőtlen szervezet játszmáit felelőtlen szereplők játsszák. A rendszer, tehát konfliktust kíván lerendezni, konfliktusrendezési elemek és processzusok nélkül, olyan szituáció kialakításával, melyben a konfliktusok éleződnek, és olyan szereplőkkel, akik az éleződésnek sem a nyereségét sem a veszteségét nem viselik. Játszma a játszmáért és nem a tétékért. A tétékben érdekelt felek (alperes, felperes) a jogi, bírósági folyamat perifériájára szorul (ügyvéd esetén, pl. ha a bíró nem engedi, az érintett meg sem szólalhat).

A bíróságnak, tehát mint szervezetnek, az egyetlen célja, a jogszolgáltatási technika felhasználásával a társadalmi konfliktusoknak az államilag kényszerrel garantált lezárása (vagy más elméleti fogalmazásokban Weberre hivatkozva, az állami autoritás felhasználásával való lezárása). Egyszerűbben mondva, ha a konfliktusokat nem zárják le a társadalomban, beindulhat a konfliktusok olyan jellegű permanenciája, amely legszélse esetében évszázadokon keresztül tartó családok közötti vérbosszú sorozathoz vezethet el. Az eddigiek alapján összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a bíróság egy olyan, az osztársadalom érdekében működő szervezet, amely a társadalomban lévő konfliktusok, mégpedig a hozzá becsapódó konfliktusok lezárását végzi el. Elvileg ennek a lezárásnak jogszerűnek, igazságosnak, és méltányosnak kell lennie, valamint bizonyos hatékonysági kritériumoknak is eleget kell, hogy tegyen. Így megfelelő gyors, gazdaságos, kellene, hogy legyen. A lezárás társadalmi funkciói közül ki kell emelni, hogy meg kellene, hogy feleljen a társadalom értékrendszerének, erkölcsi elvárásainak, igazságérzetének, és lehetőleg mind a nyertes, mind a vesztes fél valamilyen mértékben legitimnek fogadja el ezt a megoldást.

Azt, hogy eléri ezt a célt a szervezet vagy nem, két megközelítésben is lehet elemezni. Egyrészt egy folyamatvizelés, procedurális elemzés alapján lehet valószínűsíteni, hogy a szervezet ilyen irányú működése biztosított. Ez a szervezet működésének folyamatvizelését jelenti. Erre természetesen vannak bizonyos jogi kritériumok is, pl. a fegyveregyenlőség elve, a tisztességes eljárás elve, illetve ennek különböző részletes kibontásai. Másrészt a végeredmény, vagyis a cél elérésének elemzése nyújthat rá lehetőséget. Annak megnézése, hogy a szervezet teljesítménye, a szervezet tevékenységéből kijövő output megfelel-e azoknak a követelményeknek, amelyek a konfliktus lezárásával kapcsolatosan felállíthatók.

A szervezeti cél azonban egy igen általános fogalom, amely konkretizálás nélkül gyakorlatilag értelmetlen. A konkretizálás két irányban mehet el. Az egyik a célok lebontása, operacionalizálása és átváltása a folyamatok működésének elemzésévé. A másik a célokhoz kapcsolt teljesítmény és annak mérhetősége. Az operacionalizálás azt jelenti, hogy a célokat fel tudjuk bontani részcélokká, azokat le tudjuk tovább bon-

tani alcélokká, hozzákapcsolódó eszközökké, így a célok elérésének esélyét, valószínűségét az eszköz és cél viszonyát, befektetett eszköz és a megvalósult cél hatékonyságát, a célokhoz vezető utak változatosságát, a különböző utaknál a célok elérhetőségének valószínűségét tudjuk elemezni. A teljesítmény megközelítés output jellegű, amely azt jelenti, hogy a célok különböző elérési módozatait, változatait össze tudjuk hasonlítani, és meg tudjuk mondani, hogy mikor teljesítette a szervezet a kitűzött céljait, illetve meg tudjuk mondani azt is, hogy melyik célteljesítést tudjuk jobbnak vagy rosszabbnak nevezni.

Egy földhivatali tulajdonbejegyzésnél azt lehet mondani, hogy a procedurális elemzés azt jelenti, hogy milyen belső eljárási szabályok vannak, milyen belső ellenőrzési mechanizmusok, amelyek biztosítják, hogy a tulajdon bejegyzése korrektül, tisztességesen, szakszerűen, jogszerűen és törvényes időn belül történjen. Az output jellegű cél teljesítése tulajdonképpen a bejegyzés, amely megtámadhatatlan, vagyis a sikeres bejegyzés. Ebből a szempontból, és ezen egy célra való koncentráció tekintetében az output teljesítmény gyakorlatilag egy bináris, igen-nem változóvá válik, bejegyződött-e (esetleg határidőre) mégpedig megkérdőjelezhetetlenül és megtámadhatatlanul, vagy nem jegyződött be. Abból a szempontból egy-egy ingatlan tulajdonváltás bejegyzés teljesítménye nem mérhető, hogy milyen minőségben végezték el ezt a munkát, hiszen nem lehet kicsit, közepesen, nagyon vagy nagyon-nagyon jól bejegyezni egy ingatlant.

A bírósági szervezet működésében is ugyanezt a megközelítést lehet alkalmazni. A bíróság célja tehát az inputként bejövő ügy, konfliktus lezárása. Ebből következik, hogy a cél elérése maga a lezárás – kérdés, hogy a lezárás minősége milyen mértékben fogható meg, vagyis a bíróság teljesítménye hogyan mérhető? Egy bírósági szervezet működésének minősége legalább két megközelítés alapján mérhető:

1. Az output elérésében érdekelt, vagyis érdekérintett felek hogyan értékelik ezt a teljesítményt? E teljesítmény értékelésének azonban nincs jelenleg tartalma. Abból a szempontból nincs a szervezet működése oldaláról tartalma, hogy a tartalom csak akkor funkcionálna a befogadó társadalmi közegben, ha ez a szervezet nem egy felelőtlen szervezet lenne. Vagyis a szervezet outputjára akciók és reakciók jöhetnének létre, amelyeket az adott szervezet fel tud dolgozni, és értékel. Azonban épp a szervezet alapvető meghatározó tulajdonságának a lényege az, hogy ezen visszahatás nem létezik. Pontosabban a szervezet ezen visszahatásokat képtelen befogadni és érzékelni. Ebből következik, hogy a szervezet egy olyan társadalmi-hatalmi erőterben mozog, ami erőterben lévő hatások és visszahatások, akciók – reakciók, érdeksérelmek és viszont érdeksérelmek, befolyások a szervezet számára nem jelentkezik, a szervezet ezekre immúnis. Vagyis az az értékelés, amely például egy termelő vállalatnál abban jelentkezik, hogy termékeit az adott társadalmi hatalmi közegben hogyan fogadják, vásárolják-e vagy nem, (azt a minőséget olyan áron, olyan kereskedelmi terjesztési stratégia mellett), a bírósági szervezet nem tudja átvenni. Ebből következik, hogy a teljesítmény mérésének egy lényeges változata az adott hatalmi erőterben való elhelyezkedettség, nem jelenik meg az output teljesítmény mérésének összetevőjeként. (Annyira nem érzékelik az ilyen típusú szervezetek a környezeti reakciókat, hogy még nem is látják. Például az önkormányzat le akarta állítani a Kálvin téri irodaház építését életveszély miatt. A kézbesítés megghiúsult, mivel az építő cég nem vette át a levelet arra hivatkozva, hogy nincs arra felelős személy. Azt sem látta és érzékelte a Hivatal,

hogy felelős személy folyamatos jelenléte nélkül egy percig sem folytatódhatna az építkezés.)

2. A teljesítmény másik mérési lehetősége output szempontból a kimenetel teljesítménye. Ezt lehet mérni abból a szempontból, hogy mennyi idő alatt jön létre az output. A bíróság konfliktus lezárásának azonban az alapvető kérdése az, hogy ez az output mennyire felel meg a társadalom igazságérzésének, és mennyire felel meg a jogszerűségnek. Fel kell tenni a kérdést, hogy milyen minőségű ítéletek születnek? Ezt a minőséget azonban jelenleg nem lehet megítélni, a szervezet outputja kifejezetten olyan, hogy az output, a teljesítmény mérhetetlen. Nem lehet megmondani, hogy a bírósági szervezet outputja mikor jobb, vagy mikor rosszabb, vagy mikor jobb vagy rosszabb minőségű, mikor nagyobb teljesítményű a bíróság és mikor alacsonyabb teljesítményű? Nem lehet arra sem választ adni, hogy a bíróság az ügyet nagyobb teljesítménnyel, magasabb színvonalon zárta-e le, vagy nem. Vagyis a szervezet céléléréseinek szintje a szervezet teljesítménye, a második kritérium alapján is cseppfolyóssá, képlékennyé, megfoghatatlanná vált.

(Elvileg a procedurális, vagyis a folyamat jellegű kontroll oldaláról a teljesítmény befolyásolható, azonban mivel az output megítélhetetlenné válik, ezért ez visszahat a procedurális tevékenység egész szerveződésére – megfordulnak az ok-okozati viszonyok. Ez azonban nem ennek a résznek a témája.)

A bírósági szervezet hierarchikus rendszerében éppen az ellenőrzés, kontroll, és az ítéleti jogbiztonság miatt garanciális elemként épül be a másodfok. Ez azt jelenti, hogy az elsőfokú ítélet elleni fellebbezést egy másodfokú bíróság bírálja el. A másodfokú bíróság (a kivételes eljárásoktól most eltekintve) már jogerős ítéletet hoz. Így habár garanciális elemként megjelenik a másodfok, a másodfoknál ugyanazok a kritérium problémák, és teljesítményi kérdések merülnek fel, mint az első foknál. Ugyanúgy felelőtlen szervezettípus a másodfok, mint az első fok, így a garanciális elemmel kapcsolatosan igazából még az sem mondható el, hogy az első fok hozta-e a jó ítéletet, vagy annak helyben hagyásaként a másodfok is ezt a jó ítéletet hozta, vagy a másodfokú ítéletváltoztatás esetén a másodfok hozhat-e a jó ítéletet, vagy az első fok. Vagyis egyezés esetén sem lehet a rendszerről semmit mondani, és különbözőség esetén sem.

A bírósági ítéletnek, vagyis a szervezeti outputnak, egy konfliktushelyzettel kapcsolatos rendezést kell kimondania úgy, hogy az egyértelmű legyen minden a szervezeti outputtal találkozó érdekelt vagy érdektelen fél számára. Gyakran azonban az ítélet még annak a kritériumnak sem felel meg, hogy tudni lehessen azt, hogy miről szól. Találkoztam olyan kártérítéssel, amelyben a bíróság elfelejtette a kifizetés összegét meghatározni, sőt olyannal is, amikor a megítélt tétel ítéleti indoklása az elutasítást mondta ki. Ami a leggyakoribb output tartalmi probléma az, hogy nem tudni, hogy a mérlegelési jogkörbe vont összeg miért annyi, vagyis tartalmilag meghatározhatatlan. (nem kell a mérlegeléshez számítási eljárást közölni).

Ezek után a teljesítmény nem csak formailag, hanem tartalmilag is megfoghatatlan. Elég csak azokra a befektetési, pénzkölcsönzési, ügyvédi hiba stb perekre gondolni, melynél azonos helyzetben a bíróságok feltűnően ellentétes ítéleteket hoznak. Vagyis nem csak a teljesítmény szintje (megfelelő összeg, minden okozott kár megfelelő mérlegelése,) a megfoghatatlan, hanem még a teljesítmény azon alapja is követhetetlen, hogy a bírósági ismeri-e a szakmai fogalmakat (pl. gazdasági, műszaki), jog szerint jár-e el, (pl. szerződésszegési perben mellőzi a szerződés egyes részeit, pl. azért, mert képte-

len áttekinteni egyben az összes szerződési feltételt és meghíúsulási okot). Azonban még azon a szinten sem értékelhető a bírói szervezet teljesítménye, hogy kinek az irányába dönt. Itt megjegyeznénk, hogy a hazai gyakorlat egyben tárgyalja általában a jogalapot és az összecszerúséget, ami sokszor a jogalap elvetését jelenti, csak azért mert az összecszerúséget túlzónak, de számára áttekinthetetlennek tartja – vagyis jogilag nem képes mérlegelni. Emellett nem tudni mi az igazság, így annak megközelítési foka is mérhetetlen. De például a statisztikák szerint a súlyos bűncselekményeknél (pl. emberölés), a nők enyhébb büntetést kapnak, mint a férfiak.)

Ez alapján a másodfok kontrolljára érdemes csak röviden utalni. Ha az első fok mindegy mit ítél, mert a teljesítmény nem értékelhető, a másodfok felülvizsgálata is elveszti tartalmát. Szervezeti láncolati kapcsolati oldalról nézve még sajátosabb a kép. A – rendkívüli eljárásoktól eltekintve – a másodfok után már nincs tovább. Ezért a másodfok, ha például nem is olvassa el az ítéletet, akkor sem lehet tovább menni vele. Vagyis mindegy mit mond ki a másodfok, mindegy mi az output pontosan az válik teljesítménnyé, mégpedig megkérdőjelezhetetlen teljesítménnyé: vagyis kiváló munkává. Ez egy ön-legitimációs mechanizmus, melyben minden munka kiváló, és ha valami munka, az egyenlő a kiválóval. Tegyük fel, gyorsítani akarják a pereket, minden szakmai előkészítés nélkül (erre az utóbbi években voltak kísérletek.) ekkor az első fok gyorsabban ítél, – és egyéb feltételek változatlansága esetén – kevésbé alaposabban is. A másodfok, ha ezt észleli és új eljárásra visszaadja az ügyet, akkor az ítélkezés lassul. Ha megfontolja, és változtat, ez önmagában lassít, sőt növeli az esélyét a per sikeres továbbvitelének. Ezért a gyorsítás legjobb és a valóságban is gyakorolt módja, ha a másodfok felületesebben nézi át az ügyeket, felszínesebb ítéletekben hagyja jóvá az első fokot. Statisztikailag ekkor egyre nő a másodfokon jóváhagyott elsőfokú ítéletek aránya, vagyis javul a rendszer teljesítménye, – miközben romlott a tényfeltáró alaposága. Az első fokon fel nem tárt tények másodfokra be sem kerülnek. Így a másodfok tényviták helyett érdekvitákká alakul, így romlik a színvonala is. Miközben minden mutató szerint javul.

Folyamat oldalról is fontos kielemezni a szervezeti működést. Itt is a részletek helyett csak egy dologra utalnánk. Ez egy olyan szervezet, mely fő tevékenysége felett nincs kontrol. Van bíró, vannak ellenérdekű felek, csak a jogi (anyagi és eljárási, valamint a viselkedési: pl. bíró viselkedése, ügyvédek viselkedése) felett nincs kontrol. Mintha egy klinikán sok mindennel foglalkoznának, csak azt nem ellenőrizné senki, betartják-e a gyógyítás alapvető követelményeit (ez sem problémamentes terület). Így, ha a bíró az ügyfél távollétében úgy látja, az ügyvéd nem látja el feladatát (pl. nem válaszol érdemi kérdésekre, nem szerez be dokumentumokat, félidőben átmegegy egy másik tárgyalásra, nem kéri szakértő kirendelését, a szokásokhoz képest feltűnően alacsony vagy irreálisan magas igényt nyújt be, nem ad be fellebbezést, stb.) nem figyelmeztetheti a hátrányba került felet. De a bírói döntéssel (megtagadja szakértő bevonását, tanú kihallgatását, az egyik fél oldaláról) szemben is tehetetlen a szervezet. A mérlegelési jogkör pedig kiszolgáltatottá teszi a felet a bíróval kapcsolatos kontravitásban, vagy a bírói magatartással szembeni fellépésben. A kórházban szélsőséges esetben meghal a beteg, itt, a felelőtlen szervezeti struktúrában, még a „beteg halála” sem vehető észre: a kimeneti teljesítmény önmagát legitimálja kiválóként.

Jelen tanulmányunkban egy hatalmi szempontú elemzést adunk a szervezet szociológiai működéséről és struktúrájáról, ezért nem foglalkozunk azzal, hogy valószínűleg

a bírók jelentős része szakmailag képzett, tapasztalattal rendelkezik és igyekszik korrektnek, becsületesnek lenni, igyekszik munkáját színvonalasan ellátni. Ha ugyanis ebből az erkölcsstani megközelítésből indulnánk ki, azt kellene mondani, hogy az orvosmühiba-perek is értelmetlenek, az orvostársadalom is valószínűsíthetően döntő többségében igyekszik korrektül, tisztességesen, a beteg érdekében dolgozni, célja a beteg meggyógyítása. Szervezetszociológiai elemzésekből azonban tudjuk, hogy az erkölcsi típusú célnak tekinthető szervezeti célok mellett vannak gazdasági, hatalmi és egyéb jellegű szervezeti célok is, amelyek az erkölcsstani oldalról felállítható célok módosulásához, manipulálásához, összefoglalóan a cél félretevéshez vezethetnek, akár tudatos döntés, akár a szervezet belső működési mechanizmusa által.

Ebben az alfejezetben röviden áttekintettük a bírósági szervezet, mint adott cél elérésére létrehozott célkövető mesterséges emberi rendszer alapvető szervezeti, szervezetszociológiai jellemzőit. A következőkben a bírósági szervezet működésének ezen jellemzőkből levezethető alaphatalmi mechanizmusát (kisebb részben struktúráját) fogjuk bemutatni.

A Bírósági szervezet alaphatalmi mechanizmusa

A továbbiakban a bírósági szervezet hatalmi mechanizmusának alapmodelljét fejtjük ki, a leírt szervezeti alaptulajdonságok alapján. Ez nem azt jelenti, hogy egy bíróság így működik, hiszen működésére számos egyéb tényező hat. A hatalmi alapmodell azonban a bírósági működés hatalmi mechanizmusának olyan alapjellemtörőit írja le, amelyek a tényleges működés elemzése során, nemcsak, hogy nem hanyagolhatók el, hanem minden egyéb működési jellemző csak ezen alapmodellre támaszkodva érthető meg. Mondhatnánk azt is, hogy minden egyéb működési tulajdonság az alapmodelltől való eltérésként elemezhető.

Ez ugyanarról szól, mint amikor egy gazdasági szervezetet elemzünk. Gazdasági szervezet alapvető hatalmi mechanizmusai az alapcélhoz, a tulajdonosi érdek realizálásához, és ehhez kapcsolódva a profithoz kötődnek. Ebből következik az, hogy amennyiben egy szervezet figyelmet fordít a munkavédelemre, az érdekegyeztetésre, a környezetvédelemre, a fogyasztók minél jobb kiszolgálására, ez mind-mind csak az alapmodelltől való eltérést jelenti, okai pedig társadalmi jellegűek, és gazdasági jellegű okok általában. Így pl. azért fordít komoly figyelmet a munkavállalók munkafeltételeire, mert erre a jog kötelezi, az állam ellenőrzi, a szakszervezet kontrolálja, egyébként pedig a munkaerőpiac működési mechanizmusai következtében elveszti jól képzett munkaerejét. Mihelyst azonban ezt a szervezet egy fejlődő ország területén dolgoztat embereket, már az alapmechanizmusok nyíltan előtérbe kerülnek, hiszen ott ezek a hatósági, társadalmi, gazdasági kontrollok nem, vagy alig működnek. Ebben az értelemben kell felfogni a bírósági szervezet alaphatalmi mechanizmusának leírását is.

Az alapmechanizmus elméleti kifejtése előtt egy egyszerű bírósági példát mutatnánk be. Egy perben jogerősen kártérítést ítélték meg B számára. Az ítélet jogerőre emelkedett. A bizonyos körülmények okán per-újravételre indított, és a bíróság ennek helyt adott, eközben B kérte a jogerős ítélet végrehajtását, amelynek következtében A ingatlanát a végrehajtó elárverezte, és ebből kielégítette a pernyertes B-t. A végrehajtás előtt A kérte hogy a perújítás miatt a végrehajtást függeszték fel. Először a

bíróság mellett döntött, később megváltoztatta a döntést és engedélyezte a végrehajtást. A perújítás alapján az új eljárás ezek után kezdődik el. Hogyan lehet értékelni a bíróság outputját, teljesítményét? A teljesítmény, és hozzá kapcsolódóan a teljesítés megtörtént. Hiszen a per eljutott a jogerős ítéletig, a konfliktust lezárta. Nem oldotta meg természetesen a konfliktust, hiszen a perújrafelvétel elindulása, az új eljárás megkezdődése éppen azt mutatja, hogy a konfliktus még folytatódik. Így a konfliktust sem oldotta meg, megegyezést sem hozott létre, egyszerűen saját outputját teljesítette, a konfliktust adott pillanatban lezárta. Ezt a döntést még inkább legitímálta a végrehajtás elindítása, majd befejeződése. A bíró saját mérlegelési jogkörében dönthetett volna a végrehajtás felfüggesztése mellett is, és dönthetett a végrehajtás felfüggesztése ellen is.

Az adott helyzetben szervezetenként, vagyis a bírósági szervezet szempontjából mindkét döntés jó. Mindkét döntés helyes, és adott esetben mindegyik döntés rossz is lehet, így nem lehet megmondani, hogy melyik döntés jó, melyik rossz, melyik bírói teljesítmény jó, és melyik rossz. Melyik szervezeti output jó, melyik rossz, melyik igazságos, melyik igazságtalan. Így a bíróság bármit dönt, vagyis a bíróság, mint szervezet outputja bármi legyen is, minden döntés jó, illetve minden döntés rossz. Pontosabban semmiről nem lehet semmit mondani. Ezen egyszerű példa azonban rávilágít a bírósági szervezet alaphatalmi mechanizmusának működésére.

Mint minden döntés, a bírósági szervezet döntése is, a bíró döntése is, hatalmi szempontból legalább kettő dimenzióban értékelhető. A bírónak abból a szempontból teljes hatalma van, hogy uralja magát a transzformációs folyamatot, vagyis a per folyamatát, és uralja magát a döntést is, tehát olyan határozatot, illetve ítéletet hoz, amelyet ő megfelelőnek lát. Ebből a szempontból a bírónak és a bíróságnak a transzformációs folyamat egésze felett totális hatalma van, abból a szempontból, hogy a transzformációs folyamat bármely eseményére közvetlen, direkt, az általa akart befolyást tud gyakorolni. Ha úgy gondolja, hogy egy tanút meghallgat, ha úgy gondolja, hogy a tanú nem érdekes, vagyis nem kompetens az ő szempontjából, nem hallgatja meg. Ha úgy gondolja, mérlegelési jogkörén belül szakértő véleményét figyelembe veszi, de dönthet a szakértő véleményének figyelmen kívül hagyásáról is. Alperesbe, felperesbe, jogi képviselőbe bármikor belefajthatja a szót, vagy dönthet úgy, hogy egyiknek megengedi, hogy kifejtse véleményét, a másik véleménykifejtését kérdések sorozatával, megállításokkal (nem tartozik a témához, stb.) jelentősen befolyásolhatja, manipulálhatja. Adott adatokról dönthet úgy, hogy relevánsak vagy nem relevánsak. Így elemi esemény szinten a bíró közel totális hatalommal rendelkezik.

A hatalom nélkülség abszolút hatalma

Minden döntés azonban egy rendszerbe illik bele, minden hatalomgyakorlás egy rendszer egészének a működését módosítja. Így a másik eleme a hatalomgyakorlásnak a rendszer működését befolyásoló hatalom gyakorlása. Alkalmas-e a bíró arra, hogy a rendszert valamilyen irányba befolyásolja. Ugyanaz a probléma merül fel, mint egy vállalatnál. A vállalat első számú vezetője a folyamatokba be tud avatkozni, embereket át tud csoportosítani, feladatokat át tud csoportosítani, területeket fel tud számolni, az ottani dolgozókat le tudja építeni, vagy éppen fel tud oda embert venni, a teljesítmény

előírásokat módosítani tudja, stb. Kérdés azonban, hogy a rendszer egészének outputját, vagyis a cég termékeladási mutatóit, profitabilitását ezzel hogyan befolyásolja.

A hatalomnak tehát egyik pólusa a direkt beavatkozás lehetőségi szintje, (totálisan bármit megtehet, nem totális, ha nem tud megtenni jogilag lépéseket, vagy a szakszervezet miatt) a másik része a rendszer adott irányba való működésére való hatalom. Az a vezető, aki adott esetben totálisan be tud avatkozni a vállalat bármely pontján, vagy egy vállalkozó a kisvállalkozásának bármely elemében, nem biztos, hogy ezzel az egész rendszer működtetését olyan irányban viszi, amilyenbe szeretné, vagyis nem biztos az, hogy a vállalkozás a végére nyereséges lesz, megtartja piacait. A rendszerben az egyedi események manipulálhatóságának mértéke (az esemény szintű hatalmi beavatkozás lehetősége) nem feltétlenül jelent hatalmat a rendszer egészének a működése felett. Így például akkor nem jelenthet hatalmat, ha a rendszer egészének belső összefüggéseiről nem rendelkezik a vezető megfelelő információval, nem ismeri a piac működését, és reakcióját nem tudja kiszámolni, a saját cselekedeteire vonatkozólag elképzelése sincs arról, hogy alkalmazottai, bizonyos lépéseire hogyan fognak reagálni, stb.

Ugyanez vonatkozik a bíróságra is. A rendszer feletti hatalma már nincs meg. A tény I. helyzetből a tény II. helyzetbe transzformáció, valamint ennek különböző hatásai, amelyek együtt lokalizálnak egy rendszert, már nem a bíró hatalmi felügyelete alatt van, miközben erre cselekedeteivel, vagyis az egyéni eseményekbe való hatalmi beavatkozással (az előzőekben említett közel totális hatalmával) jelentős befolyást gyakorol. Még a vállalkozónál, amely egy felelős szervezet – megfogalmazásunk, definíciónk szerint –, ennek komoly következményei, visszahatásai vannak, a bíróságnál, a felelőtlen szervezet jellegzetessége miatt nincs visszahatás. Így a bírósági szervezet nem érzékeli azt, hogy a rendszer egészére milyen hatást gyakorolt. Az egész szociális rendszer működése szempontjából hatása lehet kedvező vagy kedvezőtlen, jó vagy rossz, funkcionális vagy diszfunkcionális. A bírósági szervezet működése szempontjából azonban ez a diszfunkció értelmezhetetlen, vagyis teljesen mindegy számára, hogy milyen döntést hoz, hiszen minden bírósági döntés önmagát legitimálja, mert a döntés a konfliktus lezárásáról szól kizárólag. Így a bírósági döntést, a bírósági szervezet működésének minden kimenetelét úgy tekinthetjük, mint a rendszer egésze szempontjából funkcionális, de ugyanúgy tekinthetjük úgy is, hogy diszfunkcionális. A szervezeti immunitás következtében egyiket sem érzékeli. Vagyis a szervezet teljesen mindegy, hogy mit dönt, ez a döntés jó is és egyben rossz is.

Miközben a szervezet él transzformációs hatalmával, amely alapján események, történések között tud szelektálni, okokat, okozatokat tud egymáshoz rendelni vagy szétválasztani, adott esetben rendezni és újrarendezni, képtelen elbírálni azt, hogy ez az outputja szempontjából milyen következményekkel jár, hiszen maga, az output sem értékelhető. Így a bírósági szervezet, mint szervezeti output, teljesítmény leadás szempontjából egy döntésképtelen szervezet. A konfliktus szervezeti határain belüli lezárása szempontjából döntésképes. Döntéseiben semmilyen kritériumot sem tud érvényesíteni, más oldalról viszont minden kritériumot tud érvényesíteni. Kritérium érvényesítés csak akkor létezik, hogyha a szervezet ítélni tud arról, hogy bizonyos kritériumok mit jelentenek. Azonban a bírósági szervezet saját outputját önmagában sem tudja értékelni, így minden outputját helyesnek értékeli, a környezeti viszonyulást sem

tudja értékelni, ezért minden környezethez viszonyulás számára ugyanúgy funkcionális mint diszfunkcionális, ugyanúgy visszaigazoló, mint vissza nem igazoló.

Hatalomról akkor lehet igazán beszélni, ha van mit befolyásolni, és miért befolyásolni. Amennyiben el akarunk terelni egy kis patakot, és erre van hatalmunk, akkor az egyedi eseményekre van hatalmunk. Elképzelhető hogy nem mindegy, merre tereljük el a kis patakot, mert ha jobbra tereljük el, akkor a jobb oldali gazdák járnak jól, vagy esetleg rosszul, mert elönti őket a víz, ha balra tereljük el a baloldali gazdák járnak jól, ha középen marad, akkor az ott lévő gazdák járnak jól, vagy éppen rosszul. Ha azonban teljesen mindegy számunkra, hogy ki jár jól, akkor minden döntésünk jó (más értelmezés szerint ugyanígy minden döntés rossz: vagyis érzékelhetetlenség és értékelhetetlenség esetén hatalmi visszahatás nélkül minden és mindennek a komplementere is igaz), így hatalmunk van arra, hogy a patakot bármerre tereljük el. Az ember mindegy hogy merre tereli el a patakot, ezért minden elterelés érdektelen, így gyakorlatilag hatalmunk totális, de egyben nulla.

Ha egy hajós a tenger közepén van, és fogalma sincs, merre kell menni, akkor hatalma van arra, hogy az elemi eseményeket befolyásolja, vagyis hajóját bármely irányba tudja kormányozni, azonban bármerre megy, bele fog fulladni a vízbe, vagy előbb-utóbb éhen hal, mert az óceán közepéről nem tud kimenekülni. Ha tudja, hogy merre van a sziget, merre van a mentési lehetőség, akkor nagyon nagy hatalma van akkor, ha abba az irányba el tudja kormányozni a hajót, vagyis eszköze és tudása (röviden hatalmi erőforrása van) arra, hogy megfelelő irányba menjen. Ha viszont teljesen mindegy, hogy merre megy, mert tudja, hogy mindenfelé ki fogják menteni – hiszen egy helikopter figyelési és két nap múlva kimentti –, akkor óriási hatalma van annak meghatározásában hogy merre menjen, de ez a hatalma az adott rendszer szempontjából funkciótlan, vagyis olyan, mintha nem is lenne hatalma.

Így a bíróság is totális hatalommal rendelkezik. Miközben mindenre van befolyása, a társadalmi rendszer egésze szempontjából semmire sincs befolyása, mert azzal, hogy befolyása számára érdektelen, átmegegy az egész egy l'art pour l'art hatalomgyakorlásba. Mivel mindegy a végeredmény, ezért bármely hatást ér el végül is a rendszer mozgásában, ezt igazából akár akarhatta is, vagy akár nem is akarhatta, számára ez nem jelent diszfunkciót, így még azt sem érzi, hogy mi a következmény, és ezt a következményt ő akarhatta-e vagy nem.

Így a hatalmi döntés válik dominánssá a szakmai döntés felett. Az hogy ez a hatalmi döntés akár szakmailag is feltöltődhet, akár döntő részben, 99 %-ban szakmaisággal töltődhet fel, ez az alaphatalmi mechanizmus szempontjából érdektelen. A bírói szervezet transzformációs mechanizmusában arra kell hatalma legyen, hogy a transzformációt végrehajtsa, majd a konfliktust lezárja. A szakmai értékelhetetlenség miatt az egész elsődlegesen hatalmi oldalról töltődik fel, hatalma van a bírónak a transzformációt végigvinni, és hatalma van a konfliktust lezárni, ezt is csak a szervezete határáig, vagyis az outputig. Ez pedig számára csak sikeres lehet.

A bírósági szervezet egy egypólusú hatalmi rendszer, amelyet a bíró tart kézben. Döntése, illetve az egész transzformációs folyamat levezénylése a konfliktus lezárásának pillanatában automatikusan legitimálódik, visszaigazolódik, hisz ez egy olyan rendszer, amely önmaga produktumát önmaga igazolja vissza, mégpedig pozitívan. Így a hatalom minden döntése önmaga által értékelődik, egyetlen vonatkoztatási pont jelenik meg. Ebből a szempontból pedig a döntés racionalizálódik. A transzformáció,

vagyis a per lefolyása előtt már el lehet mondani, anélkül, hogy a problémát és annak feldolgozását ismernénk, hogy bármiben, bármit dönt a bíróság, bármiben, bármilyen outputja lesz a bíróságnak, az önmagában legitim és racionális lesz.

A döntések tartalmi meghatározása, önlegitimációs mechanizmus

Felvethető ezek után egy furcsának tűnő kérdés, hogy az egypólusú bírósági szervezet miért dönt? Egyrészt, azért mert a rendszert irányítani kell, a pert, a tárgyalást le kell vezényelni. Vagyis a döntésének vannak technikai összetevői: ki kell tűzni egy tárgyalást, fel kell venni a jelenlévők adatait, fel kell szólítani a felperest a kereset pontosítására, be kell hívni a tanút, a betérjesztés alapján fel kell neki tenni néhány kérdést. Ez a formai döntési folyamat, amely egy technikai kérdés. Az eseményeknek valahogy le kell zajlani, és ennek vannak formális, procedurális követelményei.

Döntések másik része tartalmi. Mivel mindegy hogy mi lesz az output, ezért visszafelé pergetve a rendszer transzformációs működési mechanizmusát, ebben a hatalmi rendszerben, szerkezetben mindegy, hogy hogyan történik a transzformáció, a tényfeltárás, hogy történik az ok-okozati folyamatok rekonstruálása vagy éppen konstruálása. A szereplők mozgási szabadságfoka korlátozott, az egypólusú hatalommal szemben. Így tartalmilag feltehető a kérdés, miért kell tartalmi menedzseléssel foglalkoznia a bírónak, amikor a rendszerbeli eredménye érdektelen. Választ csak hatalmi oldalról tudunk adni. A döntés hatalomgyakorlási aktus, vagyis a bíró hatalma legitimálásának, az üzemszerű hatalom gyakorlásának a hatalom üzemszerű működésének szerves részévé válik a tartalmi jellegű beavatkozás a folyamatba. Vagyis azért kell a tanúnak a technikai kérdéseken kívül tartalmi kérdéseket feltenni, vallomásába tartalmilag beavatkozni, vagyis kifejtésre kérni, vagy éppen a vallomását lezárni, mert ez a szervezet saját hatalmi legitimációs folyamatának elemévé válik. Mindegy ugyanis hogy a tanú kifejti-e véleményét vagy nem, ha mérlegelés kérdése, hogy a rendszer elfogadja-e ezt vagy nem, és a mérlegelés indokolása mögött olyan mértékben megfoghatatlan ok-okozati láncokat lehet felvázolni, amelyek tartalmilag üresítik ki a szakmai részt. Megmarad akkor a hatalmi rész.

Így a transzformációs folyamat szakmai menedzselése igazából egy hatalmi menedzselés, amelyben minden hatalmi beavatkozás egy önlegitimációs mechanizmus annak érdekében, hogy a szervezet saját hatalmi legitimitását igazolja. Vagyis azért dönt, hogy hatalmat gyakoroljon, azért avatkozik be, hogy hatalmat gyakoroljon. Másért nem tud beavatkozni az alaphatalmi mechanizmus leírásának folyamatát figyelembe véve, hiszen ha másért avatkozna be, akkor már azt kellene mondani, hogy nem mindegy, milyenek a döntések, nem mindegy hogy milyen lesz az output. Az outputok között azonban nem tudunk különbséget tenni, így ha mindegy hogy milyen az output, akkor mindegy milyen a beavatkozás. Ezért szakmailag nem tudunk beavatkozásról beszélni, csak hatalmi beavatkozásról (még ha formálisan, szakmainak tűnik is sokszor).

Ez a szervezet egy sajátos miniatűr redisztribúciós rendszer is, újra osztja el a tényeket, újra osztja el az eseményeket, újrendezi és értékeli az ok-okozati összefüggéseket. Ellentétben azonban számos redisztribúciós rendszerrel, ahol a redisztribúciónak szakmai tartalma van, hiszen az output mérhető és adott érdekszempontok figyelembe

vételével nem mindegy az output tartalma, minősége és mennyisége, a bírósági rendszer outputja nem mérhető. Ezért a redistribúció alapvetően és elsődlegesen hatalmi redistribúcióvá válik és innen újraelosztási, újraértékelési, tényátrendezési folyamatá válik. A társadalmi tények, jogi tényekké való transzformációjának folyamata egy hatalmi redistribúciós folyamat. Ez a hatalmi redistribúció azt jelenti, hogy a szociális tényhelyzetből, a tény I. helyzetből a tény II. helyzetbe való átrendeződés folyamatáról van szó, melyben mások lesznek a nyertesek és a vesztesek, vagy ha ugyanazok, akkor esetleg másképp és máshogy lesznek a nyertesek és vesztesek és ennek elérésére mindkét félnek a transzformációs rendszert (a mostani összefüggéseiben a hatalmi redistribúciós rendszert) finanszírozni kell. A szervezet szereplőinek ebben a redistribúciós hatalmi újraelosztási rendszerben kell eladniuk saját tényeiket, és saját összefüggéseiket, egy olyan vevő (a hatalmi pólust képviselő) számára, amelynek mindegy, hogy mit vesz meg és hogyan veszi meg. Vagyis mindegy hogy a tényeket, eseményeket, dokumentumokat, számlákat, tanukat milyen formában hogyan értékeli, milyen cserearányokat állít fel, milyen értéken mit számít be, mit tart odakapcsolódónak és nem odakapcsolódónak, relevánsnak és nem relevánsnak, egyértelműen bizonyítottnak és nem egyértelműen bizonyítottnak, közvetlen és közvetett oknak, közvetlen és közvetett következménynek, stb. Ez a szereplők részéről sajátos viselkedési módokat alakít ki, ebben a sajátos játéktérben.

Így végső következtetésként az mondható el, még szervezeti jellemzőként, hogy a bírósági szervezet tulajdonképpen egy speciális hatalmi erőternek fogható fel, és így szükséges felfogunk. Csak ebben a hatalmi erőter fogalomban (vagyis különböző hatalmi forrásokkal rendelkező szereplők játékterében) elemezhető a szervezet egészének működése, folyamata, és annak kimenetele, vagyis a teljesítése és outputja, teljesítménye.

Néhány következtetés

Ennek a hatalmi gépezetnek, amelyet ez a szervezet típus képvisel néhány sajátos következménye adódik, amelyet röviden áttekintünk.

1. Elsődleges következmény, hogy ez a szervezeti hatalom stabil, hiszen nem destabilizálható, sem folyamatában, sem végeredményében.

2. Másodlagos következmény: minden hatalmi játszmának alapvető kérdése az, hogy ki kit győz le. Egy hatalmi rendszer mérhető szakmai teljesítményre orientált outputja esetén ez egy kulcsfontosságú kérdés. Nem mindegy, hogy egy társadalmi rendszerben a károkozó jár jól, vagy a károsult. Nem mindegy hogy egy rendszerben a káron nem lehet nyerni elv érvényesül csak, vagy a károkozón nem lehet nyerni elv is érvényesülni tud. Ebben a rendszerben mindegy hogy melyik elv érvényesül, (természetesen nem elvi, hanem a gyakorlati procedúra szempontjából nézve). Vagyis mindegy hogy kinek adják oda a marsallbotot, a kitüntetést, az ítéletet, minden végeredmény a szervezet hatalmi stabilitását működését és működési sikerességét igazolja vissza.

3. Harmadlagos következmény: elsődlegesen hatalmi rendszerként működik a bíróság, másodlagosan szakmaiként, de nem állapítható meg az output végeredményéről, hogy a hatalom mennyire telítődött fel szakmaisággal, vagy a szakmai mennyire telítő-

dött fel hatalmi elemmel. Nem állapítható meg hogy az egész milyen mértékben töltődött fel értékkel, ítéletekkel és előítéletekkel, vagyis az output belső tartalmi arányairól sem mondható semmi. Így pl. ha egy bírósági ítélet egy etnikai csoporthoz tartozó személy ellen történik, nem mondható meg, hogy ez számára egy semleges ítélet volt (vagyis az etnikumhoz tartozás nem játszott benne szerepet), vagy éppen az ítélet pozitív diszkriminációt, esetleg negatív diszkriminációt tartalmazott.

4. Negyedleges következmény: az output mintha-output. Ez azt jelenti, hogy úgy tűnik, mintha döntés született volna, és mintha a döntés mögött komoly szakmai megfogalmazások születtek volna (természetesen ez a változat sem kizárt). Azonban a döntés jellemzően saját magát racionalizálja azzal, hogy meghozták, saját magát legitimálja azzal, hogy meghozták, és így a mögötte lévő tényfeltárás és transzformációs folyamatot is racionalizálja és legitimálja (ahelyett, hogy a transzformációs folyamat racionalizálná bizonyos lefolyás esetén a végeredményt). Így pl. a mintha-döntés azt jelenti, hogy úgy tűnik, mintha a bíróság egy adott döntésénél mérlegelt volna, de nem tudni hogy ez egy igazi, komoly szakmai, jogi mérlegelés volt, melyben figyelembe vette az események tartalmát, döntésének kihatását is. Vagy éppen a szakértői vélemények egy részét át sem olvasta, esetleg meg sem tudta érteni, az egymásnak ellentmondó szakértői vélemények között nem tudott eligazodni. Így tartalmilag egy hatalmi mérlegelés, és nem egy szakmai mérlegelés történt. De az output úgy mutatkozik meg, mintha mérlegelték volna.

5. Ötödleges hatás: ezzel maga a rendszer globálisan és teljes mértékben legitimálja magát, megkérdőjelezhetetlenné teszi saját működését. Így beindul egy önlegitimációs mechanizmus, hogy mivel a rendszer megkérdőjelezhetetlen, nem is lehet megkérdőjelezni, így önmaga racionális és jó működését legitimálja, saját outputját és annak racionális és funkcionális voltát legitimálja.

6. Hatos következmény: a szervezet globálisan terjeszti ki a nagyobb társadalmi rendszerre a hatását. Legitimálja ugyanis az általa konstruált tény II. helyzetet, legitimálja ezzel azt, és megkérdőjelezhetetlenné teszi, hogy valaki jó vagy rossz volt, ártatlan vagy bűnös, tisztességes vagy tisztességtelen. Legitimálja azt, hogy A kell, hogy fizessen B-nek egymillió forintot, vagy B kell, hogy fizessen A-nak, így visszamenőlegesen átírja a szociális tényhelyzet I. tartalmát és előremenőleg definiálja a szociális tényhelyzet résztvevőinek új társadalmi helyzetét, státuszát, nyeresévesztés arányait. Így saját megkérdőjelezhetetlensége egy megkérdőjelezhetetlen társadalmi tényhelyzetet állít elő a múltba visszamenőleg és a jövőbe előremenőleg is.

Irodalom

- Bergson, H. (1930): *Teremtő fejlődés*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Bowers, J.–Gatt, I. (1990): *Procedure in court and Tribunals*. London: Longman
- Braybrooke, D.–Lindblom, C. E. (1963): *A strategy of decisions*. New York: Free Press.
- Daudi, P. (1986): *Power in the organization*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gross, E. (1978): Organizations as criminal actors. In Wilson, P. R.–Braithwaite, J. (eds.): *Two faces of deviance*. University of Queensland Press, 199–213.

- Hassard, J.–Pym, D. eds. (1990): *The theory and philosophy of organizations*. London: Routledge.
- Hogarth, R. M. (1980): *Judgement and choice*. New York: John Wiley and Sons.
- Hopkins, A. (1978): The anatomy of corporate crime. In Wilson, P. R.–Braithwaite, J. (eds.): *Two faces of deviance*. University of Queensland Press, 215–231.
- Jávor, I. (1983): Érdek, hatalom, viselkedés. *Vezetéstudomány*, XIV (3)
- Jávor, I. (1983): Merev informális kapcsolatok és a szervezetek hatalmi struktúrája. *Ergonómia*, XVII (3): 172–176.
- Jávor, I. (2003): A hatalom statikus definíciója. *Társadalomkutatás*, 4: megjelenés alatt.
- Jávor, I. (2003): A hatalom fogalma. *Társadalomkutatás*, 4: megjelenés alatt.
- Kengyel, M. (1990): *A polgári bíráskodás hétköznapijai*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kengyel, M. (2003): *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kulcsár, K. szerk. (1979): *Jog és szociológia. Válogatott Tanulmányok*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Lammaer, C. J.–Hickson, D. J. eds. (1979): *Organizations alike and unlike*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Levi, M. (1987): *Regulating fraud. White-collar crime and the criminal process*. London, New York: Tavistock Publications.
- Pettigrew, A. M. (1972): Information control as a power resource. *Sociology*, 6: 187–204.
- Raphael, D. D. (1981): *Moral Philosophy*. Oxford: University Press.
- Rosenberg, M.–Pearlin, L. I. (1962): Power-orientations in the Mental Hospital. *Human Relations*, 15 (4): 335–351.
- Sudnow, D. (1964): Normal crimes. *Social Problems*, 12 (3): 255–275.
- Trusted, J. (1984): *Free Will and responsibility*. Oxford: University Press.
- Tullock, G. (1965): *The politics of bureaucracy*. Washington, D. C.: Public Affairs Press.
- Varga Csaba szerk. (2001): *Jog és filozófia*. Budapest: Szent István Társulat.
- Williams, J. (1997): *Civil and criminal procedure*. London: Sweet and Maxwell.
- Young, D. R. (1983): *If not profit, for what?* Lexington, MA.: D. C. Heath.
- Zaltman, G. ed. (1978): *Management principles for nonprofit agencies and organizations*. Washington: AMACOM.